

До спеціалізованої вченої ради Д 11.051.12 в
Донецькому національному університеті
імені Василя Стуса

ВІДГУК ОПОНЕНТА

д.ю.н., професора Резнікової Вікторії Вікторівни
на дисертацію Щербакової Наталії Володимирівни на тему:
«ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.04 - господарське право,
господарсько-процесуальне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Триваюча війна, істотне погіршення фінансових показників діяльності суб'єктів господарської діяльності і відповідно країни в цілому, руйнування усталених економічних зв'язків як у межах країни, так і з іноземними партнерами, становлять серйозні виклики для всіх галузей та інститутів національного права. Господарське право безпосередньо пов'язане з правовим забезпеченням ключових засад функціонування національної економіки, її подальшого відновлення. Тому його роль в цих складних умовах є провідною.

Зазначені обставини актуалізують питання «перезавантаження» економічної політики держави, як під час дії воєнного стану, так і в післявоєнний період. Виважена державна економічна політика може створити передумови для зменшення темпів економічного падіння та зменшення строків рецесії. В умовах, що склались на сьогодні, державна підтримка (через стимулювання) є надважливою, як для галузей економіки, так і для окремого бізнесу. Разом з тим, в реаліях сьогодення державі вкрай складно забезпечувати традиційні форми стимулювання господарської діяльності через катастрофічну нестачу коштів, пріоритетне фінансування оборонного напрямку. Відтак правове забезпечення реорганізації господарських організацій, як ефективного інструменту державної економічної політики, має відіграти значну роль, сприяти віднайденню балансу публічних і приватних інтересів в організації та здійсненні господарської діяльності.

Окреслена проблематика є предметом численних фахових дискусій, спрямованих на пошук шляхів і засобів забезпечення найбільш ефективного режиму господарювання.

Правове забезпечення реорганізації господарських організацій не мало до сьогодні ґрунтовного комплексного дослідження, доктринального економіко-правового підґрунтя. На законодавчому рівні процедура реорганізації господарських організацій та окремих її форм частково врегульована лише для деяких видів господарських організацій, переважно господарських товариств (АТ, ТОВ, ТДВ), тоді як для решти – регулювання реорганізаційних правовідносин носить непослідовний та фрагментарний характер, подекуди мають місце застарілі, декларативні положення, суперечності та прогалини. Інститут реорганізації господарських організацій потребує системного підходу та вдосконалення.

З огляду на викладене дисертаційна робота Щербакової Наталії Володимирівни на тему: «Правове забезпечення реорганізації господарських організацій» видається актуальною і вкрай своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України в рамках тем: «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0112U002868), «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0118U003140), теми кафедри цивільного права і процесу: «Охорона і захист майнових та особистих немайнових прав в сучасних умовах державотворення» (державний реєстраційний номер 0122U002491), в межах яких авторкою проведено дослідження та запропоновано шляхи удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Мета та завдання, методологія дослідження, його структура.

Дисертантка обрала метою свого дослідження розроблення цілісних, науково обґрунтованих та таких, що відповідають сучасним соціально-економічним умовам, концептуальних положень щодо правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Мета дослідження зумовила характер завдань, що поставлені й вирішенні у дисертації, які зводяться до: з'ясування та виокремлення економіко-правових передумов реорганізації господарських організацій; обґрунтування значення

реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій; визначення місця правових норм про реорганізацію господарських організацій в системі національного права; визначення етапів становлення та розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій в історико-правовому аспекті; обґрунтування напрямів та шляхів удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій; проведення класифікації видів реорганізації господарських організацій; визначення загальних та відмінних ознак злиття та приєднання як форм укрупнення господарських організацій; виявлення загальних та відмінних ознак поділу та виділу як форм розукрупнення господарських організацій; виокремлення особливостей перетворення як форми реорганізації господарських організацій; визначення видів складних реорганізаційних форм; виокремлення етапів та угруповання стадій процедури реорганізації господарських організацій; визначення місця процедури *due diligence* («дью ділідженс») та комплаєнс в процесі здійснення реорганізації господарських організацій; конкретизації порядку проведення конвертації акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій; визначення місце реорганізаційних договорів в системі господарсько-правових договорів; конкретизації способів та форм захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій; уточнення особливостей захисту прав та законних інтересів кредиторів з урахуванням аналізу законодавства ЄС та національного законодавства країн-членів ЄС; розмежування понять «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною»; уточнення підстав визнання процедури реорганізації недійсною; конкретизації правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною (с.31-32).

Виходячи з наведеного розуміння мети та завдань представленого на захист дослідження, слід зазначити, що зміст роботи, публікації дисертантки та реферат, зроблені в них висновки та пропозиції свідчать про те, що Н. В. Щербакова досягла загалом поставленої мети шляхом вирішення вказаних завдань. Цьому сприяла, зокрема, структура дисертації, що складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Зі змісту дисертації вбачається, що її структура і послідовність викладення матеріалу є цілком логічними. Це дозволило дисертантці розкрити основні положення теми. Робота виконана у відповідності до визначеного авторкою об'єкта та предмета дослідження, не виходить за їхні межі.

Методологія дослідження, яка доволі вдало підібрана, спрямована на досягнення зазначеної мети, зумовлена предметними особливостями обраної проблематики та поставленими завданнями.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується: (а) використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження (гносеологічний, діалектичний, формально-логічний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, метод порівняння, компаративного аналізу, метод аналізу і синтезу тощо); (б) представленим у дисертації аналізом наукових здобутків із проблем теорії права, господарського права, цивільного та інших галузей права, наукових розробок з економічної науки; (в) узагальненням та оцінкою стану законодавства України і практики його застосування; (г) застосуванням порівняльно-правового аналізу законодавства інших країн.

Результатом проведення такого комплексного дослідження є аргументовані висновки та пропозиції.

Дисертанткою проаналізовано господарське законодавство України, загальнотеоретичну і спеціальну літературу з тематики дослідження, досвід і кращі практики зарубіжних країн, правозастосовну господарську практику (всього 708 найменувань використаних джерел).

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація написана юридично грамотно, логічно послідовно, є самостійним науковим дослідженням.

Авторка зі знанням предмету дослідження, використанням значної кількості спеціальних фахових джерел (як економічних, так і правових; як вітчизняних, так і іноземних) повною мірою розкрила тему дослідження, висвітлюючи стан та проблемні аспекти господарсько-правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Як і має бути в дисертаціях докторського рівня, в роботі вдало поєднана глибока теоретична розробка понятійного апарату, концептуальних засад проблематики правового забезпечення реорганізації господарських організацій, так і ставляться питання стратегування, авторка заглиблюється у вирішення конкретних економіко-правових проблем у досліджуваній сфері, аргументовано веде доктринальну дискусію, послідовно та логічно обґрунтовує власну точку зору.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, є аргументованими. Авторка в достатній мірі обґрунтувала концептуальні положення щодо господарсько-правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в науці господарського права системним комплексним дослідженням теорії і практики правового забезпечення реорганізації господарських організацій, на основі чого обґрунтовано нові концептуальні положення і пропозиції з його удосконалення.

На основі аналізу законодавчої основи господарсько-правового забезпечення реорганізації господарських організацій, а також наукової літератури, в дисертації та рефераті викладені нові, удосконалені та такі, що дістали подальшого розвитку наукові положення, які можна підтримати як аргументовані та обґрунтовані, а саме:

- запропоновано авторське визначення *економіко-правових передумов реорганізації* господарських організацій, які представляють складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових попередніх умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати такий дієвий правовий інструмент як реорганізація задля забезпечення свого правового та майнового становища в здійсненні подальшої ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків. В свою чергу до *економічних передумов* відносяться: розширення господарської діяльності шляхом застосування ефекту синергії; диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності; збільшення власного капіталу; придбання активів за ціною нижчою за вартість заміщення; конкурентні переваги із створення бар'єрів; додаткові переваги – набуття прав на ліцензії, патенти, ноу-хау інших суб'єктів господарювання; збитковість виробництва або часткове згортання діяльності; зміна критеріїв форми ведення бізнесу; *правовими передумовами* виступають необхідність дотримання суб'єктами господарювання відповідних вимог антимонопольно-конкурентного, податкового, трудового, екологічного законодавства, законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій, а також законодавства щодо захисту прав та законних інтересів кредиторів, учасників (акціонерів);
- визначено реорганізаційні правовідносини як врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, є різновидом організаційно-господарських відносин; виникають в

сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом – господарські організації; поєднанням організаційного та майнового елементів; відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин;

- запропоновано класифікацію реорганізації господарських організацій угрупувати за юридичними та економічними критеріями; виокремлено новий критерій поділу реорганізації на види *в залежності від фактично-юридичної підстави, яка зумовлює виникнення реорганізаційних відносин:*

(1) реорганізація, яка базується на рішенні учасників або органу господарської організації; (2) реорганізація, яка базується на судовому рішенні; (3) реорганізація, яка базується на рішенні відповідних державних органів; (4) реорганізація, яка базується на нормі закону, та має альтернативно-імперативний характер;

- обґрунтовано встановлення та запровадження в законодавстві складних реорганізаційних форм шляхом виокремлення трьох різновидів: (1) подвійна (складна) реорганізація; (2) змішана реорганізація; (3) комбінаторна реорганізація;

- обґрунтовано значення процедури *due diligence* («дью ділідженс») як ефективного економіко-правового інструменту, котрий має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій, та включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу та належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації;

- визначено поняття реорганізаційного договору як договору, який спрямований на забезпечення проведення процедури реорганізації у формі злиття/приєднання шляхом узгоджених дій суб'єктів (господарських організацій) щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника чи на забезпечення проведення поділу/виділу/перетворення шляхом узгоджених дій учасників (акціонерів, членів) щодо передачі частини майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника/ правонаступників на підставі універсального правонаступництва; доведено, що реорганізаційні договори формують самостійну групу господарських договорів організаційно-господарського характеру, до яких в

залежності від форм реорганізації відносяться такі види договорів: договір про злиття/приєднання, договір про поділ/виділ, договір про перетворення;

- обґрунтовано доцільність закріплення в законодавстві положень щодо визнання процедури реорганізації недійсною, а саме: (1) вичерпного переліку правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною; (2) базового принципу застосування правових наслідків визнання реорганізації недійсною – зцілення (збереження) господарської організації, що реорганізуються, у разі наявності неістотних недоліків або таких, що можуть бути виправленими у відповідно надані судом строки; (3) додаткового принципу: міра відповідальності (впливу) за порушення під час реорганізації має бути пропорційною та адекватною правам та цінностям, які підлягають захисту; (4) положення, що визнання реорганізації недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, які виникли у господарської організації після закінчення процесу реорганізації, та запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями.

Заслужують на увагу також і інші результати дисертаційної роботи представленої для опонування. Так, зокрема, авторкою:

- конкретизовано підстави класифікації видів реорганізації господарських організацій шляхом виокремлення критеріїв: (1) *кількість одночасно використаних форм реорганізації* – подвійна (складна) та одинична реорганізація; (2) *кількість одночасно використаних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї форми реорганізації* – змішана та однорідна реорганізація; (3) *одночасне застосування різних форм реорганізації та різних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї процедури реорганізації* – комбінаторна та проста реорганізація;

- співвіднесені поняття «реінжиніринг», «реструктуризація», «реорганізація» з виокремленням їх *спільної ознаки*: *ціль* – спрямованість на виконання та здійснення стабілізуючих (оздоровчих) та інвестиційних, стратегічних (захисних) функцій, підвищення ефективності виробництва; збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та *відмінних ознак*: легітимація, зміст та правові наслідки;

- запропоновано запровадження ряду положень з урахуванням законодавства зарубіжних країн та права ЄС: (1) одночасного використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «*поділ шляхом придбання*» (одночасне використання форм: поділ та приєднання), «*виділ шляхом*

придбання» (одночасне використання форм: виділ та приєднання); (2) додаткової форми реорганізації господарських товариств шляхом розукрупнення /дроблення господарської організації (для АТ, ТОВ/ТДВ) – як *«відділення»* (на рівні інших двох форм – поділу та виділу), яка застосовується для створення дочірніх підприємств і полягає в тому, що акції/частки в новому товаристві (при відділенні шляхом заснування) або акції/частки в товаристві- правонаступнику (при відділенні шляхом придбання) надаватимуться не акціонерам/учасникам товариства, що передає частину свого майна, а самому товариству;

- уточнено процедуру реорганізації господарських організацій на різних стадіях існування реорганізаційних правовідносин шляхом виокремлення *etatis reorganізації*, які мають юридичне значення та складаються із послідовної сукупності юридичних фактів: (1) виникнення реорганізаційних правовідносин (легалізаційна стадія); (2) реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації); (3) припинення реорганізаційних правовідносин (завершальна стадія);

- уточнено етапи процедури реорганізації АТ шляхом запровадження: (1) для всіх форм реорганізації у разі наявності податкового боргу при реорганізації АТ – обов'язку узгодження плану реорганізації з податковими органами; (2) для злиття та приєднання при наявності перевищення зазначених Законом України «Про захист економічної конкуренції» порогових меж (показників концентрації) – попереднє одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ з доповненням відповідних статей Закону України «Про АТ» (ст. ст. ст. 118, 120, 126, 128, 134) та ін.

Особливу цінність як для практики господарського судочинства, так і для науки господарського процесуального права, можуть мати положення представленого для опонування дисертаційного дослідження щодо:

- виокремлення та впровадження спеціальних корпоративно-правових способів захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій шляхом їх поділу в залежності від форм захисту (юрисдикційна (виключно судова) та неюрисдикційна (самозахист));

- розмежування понять «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною»;

- оспорювання процедури реорганізації господарських організацій, яка проведена із порушеннями закону;

- підстав визнання процедури реорганізації недійсною;

- визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) або відповідного вищого органу управління про реорганізацію;

- правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною тощо. В роботі є й інші положення, що заслуговують на підтримку.

Викладені результати наукового дослідження характеризуються авторським підходом, логікою наведених аргументів і пояснень.

Таким чином, як свідчить стислий виклад здобутків дисертації Н. В. Щербакової, у дослідженні порушено і вирішено важливі проблеми правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Відсутність порушень академічної доброчесності. З аналізу змісту дисертації можна зробити висновок, що дисертанткою дотримано вимог щодо академічної доброчесності. Дисертація Н. В. Щербакової містить посилання на згадані авторкою у тексті дисертації джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень інших авторів.

У дисертаційній роботі Н. В. Щербакової не виявлено ознак академічного плагіату, фальсифікації, інших порушень, які поставили би під сумнів самостійний характер проведеного наукового дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Результати дисертаційної роботи Н. В. Щербакової мають теоретичне і практичне значення, а їх реалізація сприятиме удосконаленню правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Виконане авторкою дослідження правового забезпечення реорганізації господарських організацій у сучасних умовах розвитку держави за отриманими результатами заповнює суттєву прогалину в науці господарського права та може слугувати підґрунтям для удосконалення господарського законодавства (внесення змін і доповнень до Господарського кодексу України, інших законів України), може сприяти більш ефективному унормуванню та упорядкуванню діяльності суб'єктів господарювання у зазначеній сфері і, як наслідок, слугувати підвищенню ефективності проведення реорганізаційних процедур серед господарських організацій у сучасних умовах розвитку держави.

Теоретичні висновки, викладені та обґрунтовані в роботі, можуть бути підґрунтям для проведення подальших економіко-правових досліджень різноманітних аспектів проведення процедури реорганізації господарських організацій, правових засад її господарсько-правового регулювання.

Матеріали дисертаційної роботи здобувачки можуть бути використані при підготовці навчальних посібників та підручників із дисциплін «Господарське право», «Корпоративне право», «Цивільне право», «Здійснення та захист

цивільних прав та законних інтересів» та їх викладання студентам юридичних і економічних навчальних закладів (факультетів). Слід відзначити в контексті означеного наявність довідок про впровадження результатів дисертаційного дослідження (с. 614-676), які додано до роботи на підтвердження практичної затребуваності результатів опонованого дисертаційного дослідження. Так, практична цінність результатів дисертаційної роботи для правотворчої та правозастосовної роботи підтверджена у положеннях щодо удосконалення законодавства, викладених в проєктах Законів «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій» (Додаток А) та «Про реорганізацію господарських організацій» (Додаток Б). Положення та висновки дисертаційної роботи мають практичну цінність для суб'єктів господарювання та рекомендовані до використання ТОВ «КПМГ-Україна» (довідка № 76_від 25.04.2024 р.) (Додаток В), окремі висновки отримали практичне впровадження у діяльності адвоката Січкара Д. В. (довідка від 16.04.2024 р.) (Додаток Г). Результати наукового дослідження використовуються у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Здійснення та захист цивільних прав та інтересів», «Корпоративне право» здобувачам спеціальності «Право» у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (довідка № 05-24/12.0-24 від 29.03.2024 р.) (Додаток Г).

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом зміст дисертаційної роботи Н. В. Щербакової свідчить про творчий характер проведеного дослідження.

У той же час окремі висновки, сформульовані в роботі, мають дискусійний характер, а деякі положення дисертації потребують уточнення і конкретизації, додаткової аргументації.

1. В роботі авторка поняття «реорганізація» розглядає всебічно, з обґрунтуванням його багатоаспектного значення: як правового засобу, правовідношення, правового інституту, юридичного складу, що опосередковує перехід прав та обов'язків (універсальне правонаступництво), спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій (с. 65-85, с. 165). Водночас авторка застосовує новий підхід до розуміння сутності реорганізації через призму такої правової категорії як «правовий засіб».

У зв'язку з цим не до кінця зрозуміло і потребує додаткової аргументації, - чому саме реорганізація та її сутність, правова природа визначаються через «правовий засіб»?

У дисертаційній роботі в рівні новизни «вперше» авторка визначає реорганізацію як *«правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат»* (с. 70-71). Убачається, що такий погляд на реорганізацію як правовий засіб лише формування та зміни правового статусу виглядає дещо однобічним та звуженим, оскільки за допомогою процедури реорганізації вирішується набагато більше та ширше коло завдань макроекономічного характеру, як то: забезпечення стабільності та сталості економічної системи, розвиток економічної конкуренції, подолання безробіття, зміцнення господарського правопорядку в цілому. Тобто реорганізація – це (крім іншого) також правовий засіб, призначений виконувати і стратегічні функції економічного розвитку.

З огляду на викладене, сформульоване в роботі визначення реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій потребує з боку здобувачки додаткових пояснень та розширеної аргументації.

2. У продовження попереднього зауваження слід звернути увагу на висновок щодо визначення реорганізації як правового інституту господарського права, який дисертантка пропонує віднести до підгалузі «Суб'єкти господарювання» (с. 107-108). Визначення місця реорганізації лише в межах правового статусу суб'єктів господарювання також звужує сутність цього правового утворення та не враховує, що інститут реорганізації включає також не менш важливі групи господарсько-правових норм з інших інститутів господарського права, зокрема щодо майнової основи господарювання, господарських зобов'язань, захисту економічної конкуренції, особливостей правового регулювання в окремих галузях господарювання тощо.

З огляду на зазначене, хотілося б почути від дисертантки додаткове пояснення щодо віднесення реорганізації господарських організацій як інституту господарського права до підгалузі «Суб'єкти господарювання».

3. Слід погодитися з авторкою щодо виокремлення спеціальних корпоративно-правових способів захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій шляхом їх поділу в залежності від форм захисту (юрисдикційна (виключно судова) та неюрисдикційна (самозахист)) (с. 398, 404,

409, 411, 517), оскільки така сфера, дійсно, вимагає застосування особливих засобів юридичного впливу, окрім передбачених чинним законодавством загальних способів захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Втім, аналіз формулювань спеціальних способів захисту, запропонованих в дисертаційній роботі, вказує на те, що зазначені способи подаються авторкою за різною логікою, непослідовно та невзаємоузгоджено. Так зокрема, в підрозділі 4.2.1. у межах судової форми захисту виділено: а) визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарських організацій (в одній із форм); б) визнання недійсними умов злиття/приєднання, поділу/виділу (умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій, співвідношення кількості акції); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту; в) зобов'язання господарською організацією вчинити певні дії із надання інформації; г) визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною; д) скасування процедури реорганізації (в одній із форм); в межах несудової форми захисту – пред'явлення вимоги про викуп товариством належних акціонерів акцій (характерно для АТ).

На основі викладеного видається, що дисертантці варто було доопрацювати формулювання виокремлених спеціальних способів захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів) так, щоб вони подавалися за однаковою логікою.

4. В дисертаційній роботі (с. 150-163) у пункті 1.4.2 «Напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій» за наслідками вивчення та аналізу зарубіжного досвіду виокремлено підходи до визначення джерел правового регулювання реорганізації юридичних осіб в зарубіжних країнах: (1) виключно в формі *кодифікованих актів* (Цивільним кодексом передбачаються загальні положення про реорганізацію юридичних осіб та /або Комерційним /Підприємницьким кодексом/Кодексом Торговельних товариств – спеціальні положення процедури реорганізації юридичних осіб та окремих її форм) (Естонія, Польща); (2) *цивільного кодифікованого акту* (Цивільним кодексом передбачаються загальні положення про реорганізацію юридичних осіб) та *спеціальних законів*, які регламентують окремі положення щодо процедури реорганізації в залежності від її форм та організаційно-правової форми юридичної особи (Литва); (3) *декількох кодифікованих актів* (Цивільним кодексом та Господарським/Підприємницьким кодексом /Комерційним Законом передбачаються загальні положення) та *спеціальних законів*, якими

запроваджується детальне регулювання процедури реорганізації, її форм для конкретних організаційно-правових форм (Латвія, Казахстан, Молдова); (4) виключно спеціального закону про реорганізацію, яким регламентується процедура реорганізації, окремі її особливості в залежності від форми реорганізації та виду організаційно-правової форми юридичної особи (Німеччина, Швейцарія, Чехія). І чомусь само останній підхід дисертантка кладе в основу свого дослідження, що потребує розширених пояснень та додаткової аргументації. Чому саме досвід Німеччини, Чехії та Швейцарії є найбільш прийнятним для України в сучасних умовах? Чому інші підходи є нерелевантними чи менш релевантними до реалій сьогодення в Україні, не відповідають її потребам?

Дисертантка наполягає на тому, що норми, які регулюють відносини реорганізації господарських організацій, мають бути консолідовано та закріплено в спеціальному законі про реорганізацію господарських організацій (с. 108, с. 157, 158, 163, 164 дисертації), а також пропонує розроблений нею проект Закону «Про реорганізацію господарських організацій» (Додаток Б дисертації – с. 627-658 дисертації). Такий висновок видається дискусійним, оскільки:

по-перше, завелика кількість актів чинного господарського законодавства з питань правового статусу суб'єктів господарювання утворює складнощі на практиці, знижує ефективність їх застосування, а отже і рівень законності та правопорядку. Прийняття запропонованого закону збільшить таку кількість і призведе до певного дублювання положень про припинення господарських організацій в нормах Господарського кодексу України, зазначеному законі про реорганізацію і численних законах про окремі види господарських організацій. У даному випадку, як уявляється, більш доцільно акцентувати увагу на подальшому нарощуванні та наповненні положень Господарського кодексу України про реорганізацію в світлі його подальшої рекодифікації;

по-друге, з огляду на назву запропонованого законопроекту – «Про реорганізацію господарських організацій» – можна дійти висновку, що він поширюється на всі види господарських організацій. В той же час в змісті законопроекту увага приділяється загалом господарським організаціям, які мають на меті здійснення господарської діяльності із отриманням прибутку, зокрема окремі розділи присвячені господарським товариствам із об'єднанням капіталів (АТ, ТОВ та ТДВ), тоді як решта господарських організацій залишається поза увагою в предметі регулювання цього проекту.

З урахуванням зазначеного, хотілося б також почути думку дисертантки з приводу того, чи можна буде до решти господарських організацій за аналогією

застосовувати положення запропонованого проєкту Закону «Про реорганізацію господарських організацій» чи стосовно непідприємницьких організацій мають бути передбачені особливості реорганізації?»

І наостанок. Хотілося б дізнатися думку авторки щодо одного із аспектів правової природи перетворення як форми реорганізації. В роботі дисертантка надає визначення поняттю «перетворення», яке пропонує закріпити в ч. 6 ст. 59¹ ГК України та викласти в наступній редакції (с. 252): «6. Перетворенням визнається припинення однієї господарської організації-правопередника шляхом зміни організаційно-правової форми реорганізованого суб'єкта на іншу новоутворену господарську організацію- правонаступника та передачею останній на підставі передаточного акту усіх майнових прав та обов'язків попередньої господарської організації» (Додаток А «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»). Авторкою також конкретизовано ознаки перетворення господарської організації шляхом їх уточнення: 1) зміна організаційно-правової форми господарської організації; 2) припинення господарської організації; 3) створення нової господарської організації; 4) передання майна, прав та обов'язків іншій господарській організації- правонаступнику; 5) передання майна, прав та обов'язків на підставі передавального акту.

Однак, перетворення – це особлива форма реорганізації, яка відрізняється від всіх інших форм реорганізації, оскільки: здійснюється, реалізується без припинення господарської діяльності господарської організації; у разі перетворення юридичної особи за правонаступником зберігається її ідентифікаційний код (у всіх інших формах ідентифікаційний код реорганізованих юридичних осіб змінюється).

То яка доцільність при перетворенні господарських організацій здійснювати державну реєстрацію припинення юридичної особи, що припиняється в результаті перетворення, та державну реєстрацію новоутвореної юридичної особи? Чи не потребує вітчизняне законодавство в цій частині удосконалення (наприклад, повернення до тієї редакції, яка діяла раніше, коли реорганізація шляхом перетворення не потребувала реєстрації припинення та створення юридичної особи, яка продовжує свою господарську діяльність без зміни навіть ідентифікаційного коду)?

Також в контексті перетворення як форми реорганізації, на жаль, без уваги дисертантки залишилась корпоратизація державних підприємств, яка

представляє собою структуровану процедуру, різновид реорганізації юридичних осіб шляхом перетворення, за якими відбувається часткове відчуження державного та/або комунального майна, на договірних засадах, з метою подальшого ефективного їх функціонування, а також інвестиційної привабливості, стійкою платоспроможності, спроможної конкурентоздатності, тощо. Корпоратизацією, як відомо, є перетворення державних підприємств, більш як 75% статутного капіталу яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з чинним законодавством, у акціонерні товариства. Підвищення ефективності діяльності господарських організацій державного сектору економіки є однією з цілей стратегічного розвитку України. Корпоратизація націлена на реорганізацію шляхом зміни організаційно-правової форми та структури управління господарських організацій державного сектору економіки для забезпечення відкритості та прозорості, підвищення ефективності та прибутковості таких організацій. Дослідження показали, що підприємства з корпоративними правами держави продемонстрували ряд проблем, які залишаються все ще невирішеними, а саме: збитковість, наявність заборгованостей, нездатність модернізувати виробництво, неспроможність вийти та/або блокування виходів на міжнародні ринки, перевитрати умовно-постійних витрат, непрозорість та неефективність управлінських рішень тощо.

Водночас висловлені зауваження мають дискусійний характер та не можуть вплинути на високий науковий рівень, новизну та достовірність результатів дисертації Н. В. Щербакової. Представлена для опонування робота є ґрунтовним науковим дослідженням, що свідчить про вирішення важливої проблеми в науці господарського права з питань правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Загальний висновок по дисертації.

Дисертаційне дослідження Н. В. Щербакової характеризується безумовною актуальністю.

Основні положення та висновки дисертації викладено у 58 наукових працях, з-поміж яких: розділи у трьох монографіях, 26 наукових статей, з яких 23 статті – у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 3 наукові публікації – в наукових періодичних виданнях інших держав (які включено до міжнародних наукометричних баз даних *Scopus /Web of Science*); 26 тез доповідей на науково-практичних конференціях та 3 праці (науково-

практичний коментар, підручник, посібник), які додатково відображають наукові результати дисертації.

Зміст реферату відображає основні положення дисертації, її структуру та отримані в ній результати.

Як свідчить зміст дисертації та реферату, авторка добре обізнана з темою дослідження, проаналізувала основні підходи, погляди та концепції з досліджуваної проблематики, висловила власну думку та позицію, розкриває особливості господарсько-правового регулювання відносин, які складаються під час реорганізації господарських організацій, сформулила систему науково-теоретичних положень щодо процедури проведення реорганізації господарських організацій, окремих етапів (конвертації акцій (часток, паїв), укладання реорганізаційних договорів), а також обґрунтувала на цій основі напрями подальшого удосконалення відповідного законодавства.

Таким чином, дисертація Н. В. Щербакової є самостійним, завершеним дослідженням, кваліфікаційною науковою працею, містить наукові положення та нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність та які підтверджуються документами, що засвідчують проведення здобувачем досліджень. Наявні у ній теоретичні положення та практичні рекомендації в сукупності дають вирішення основних проблем, пов'язаних із питаннями правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Наукові положення і результати, які виносилися на захист кандидатської дисертації Н. В. Щербакової у 2006 році на тему «Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств», на захист докторської дисертації не виносяться.

Зміст реферату дисертації є ідентичним основним положенням, сформульованим в дисертації.

Зміст дисертаційного дослідження Н. В. Щербакової відповідає науковій спеціальності 12.00.04 - господарське право, господарсько-процесуальне право, за якою вона подана до захисту. Дисертаційна робота містить науково обґрунтовані результати та нові наукові положення, а також характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок дисертанта в науку.

За своїм змістом та науковою новизною дисертація на тему «Правове забезпечення реорганізації господарських організацій» відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій та встановлені п. 7 та п. 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (із

змінами), а її автор Щербакова Наталія Володимирівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 - господарське право; господарсько-процесуальне право.

Опонент:

докторка юридичних наук, професор,
професорка кафедри економічного
права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Вікторія РЕЗНИКОВА

ПІДПИС ЗАСВІАЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
28.05.2024р.

